

Ярошенко

Осип Маковей

ЯРОШЕНКО

ІСТОРИЧНА ПОВІСТЬ

I

Тринадцятого дня місяця серпня 1621 року був торг у Сереті. Людей з'їхалося до міста багато, але не з далеких сторін, тільки з близьких околиць. Не було між ними, як звичайно, ані львівських купців із сукном, ані угорських з кіньми, сріблом і шкурами з куниць, ані семигородських з воском на свічки,— були тільки самі свої, серетські та сучавські купці, та й то далеко не всі. Час був непевний, заносилося на велику війну, як на бурю,— небезпечно було сторонським людям вибиратися в далеку дорогу з товаром. Навіть деякі заможніші серетські купці повтікали вже заздалегідь зі своїм добром у безпечнішу Сучаву, в Ясси, в Семиго-род — і тому торг не виглядав, як бувало.

Осталися в Сереті тільки менші крамарі з татарським товаром: шовком, перцем, ладаном, вином, а люди з околиці пригнали дуже багато худоби на продаж. Волів, корів і овець було всюди повно: і коло Городища, і коло церкви св. Тройці, і далеко понад потоком Какаїною, аж до кам'яного моста, під котрим у ті часи жив, як люди казали, якийсь дивний чорт, що любив гратися з людськими дітьми. То селяни, молдовські бояри і вірмени поназга-пяли стільки худоби, щоб її й запівдармо збути, бо, звісно, ліпше тепер хоч що-небудь узяти за неї, аніж за тиждень-два дивитися, як її, не заплативши, заберуть із пасовиськ турки і татари або польські і козацькі чати. Гроші легше сховати, як худобу. Користали з сего вірменські купці і скуповували товар запівдармо, щоби небавом перепродати його з добрим зарібком турецькому війську.

Проте хоч торг і не був такий, як давнішими часами, гамір у місті був незвичайний. Так і видно було, що багато людей прийшло у місто не на те, щоби що-небудь продавати або купувати, але щоби розвідати дещо більше про війну. І тому вже зранку по господарях при вині та при меду велися довгі розмови про недалеку війну; і на торговицях люди ставали купками та слухали оповідань якого бувалоного чоловіка, що більше знав, як вони. На всіх слухачів находив страх, і кожний думав зараз про себе, як би то заховати перед ворогами надбане добро та куди й себе з родиною подіти, щоби перебути живим та здоровим тяжкий час.

Сей неспокій видно було і в серетян, що на всякий випадок заховували по льохах та закопували в ями по своїх садах усе добро, з яким годі втікати а яке шкода віддавати ворогові. Добре тим, що повтікали в гори та в далекі сторони,— їм не страшно; але не всім же можна і не всім легко покинути своє господарство; от вони і прятали свої маєтки, а самі готовилися кожної небезпечної хвилини заховатися або в лісі на горі Руїні, або в інших околичних лісах, що вінком окружали Серет.

Того дня, коли був торг, у загороді старого Семена Ярошенка вся челядь його — жінка, і син Ми-кула, і невістка Роксанда — пильно заходила коло того, щоби

постягати докупи, поскладати та поховати де що було, нехай би не попалося чужому в руки. Саме передучора прийшла вістка, що турецький султан зі страшним, невиданим військом уже недалеко, над Прутом; а хоч Молдова — султанський край і Серет — його місто, проте військо військом — не пощадить і своїх, усе забере, що в руки попадеться. А молдовський господар Олександр уже й без того вибрав доволі данин на турків.

Загорода старого Ярошенка стояла під горою Руїною, над потоком, що в'ється у підніжжя гори, на лівий бік від церкви св. Тройці, як іти у місто від ріки. Вузька доріжка вела попід гору Руїну, вверх потоком, у місто, а при сій доріжці, рівно з Городищем, жили Ярошенки. Коли було з другого боку міста подивитися на їх загороду, то її не було видно за деревами. Високо понад нею здіймалася гора з відвічним густим буковим лісом, де колись стояв кам'яний замок, що тепер щораз більше розпадався і заростав усяким лабузом; нижче білилися спадисті стіни гори, що їх усе по-локали дощі та вимивали наверх білий камінь і пісок; а вже у підніжжя починалися сади кількох серетських міщан, між ними й Ярошенка. Сі сади також не були рівні і нахилилися до потоку, але вода шкодила їм тільки у великі зливи; покопані рови відводили воду у потік — і сади могли зеленітися у всій своїй красі.

Семен Ярошенко поклав собі хату при дорозі. Вона виглядала як соборна церква в Радівцях, тільки була значно менша: з високою, стрімкою кришею і з малими вікнами та дверми. Лише поклади на причілку хрест — і звичайна тоді молдовська церква готова. Таких хат було тоді у Сереті більше — любили люди жити в них. За хатою у саду розвів собі Ярошенко пасіку і в пій проводив ціле літо.

І сьогодні з самого ранку він у пасіці. З вощини витопив камінь воску і приніс його в хату. Віск був ще теплий, жовтий, і від нього так і понесло медовими пахощами по хаті. Стара Ярошенчиха саме тоді переглядала одіж: виймила із скрині чоловікову і синову рясу "антірев", і широкі шаровари, і довгі зелені хустки, що ними опоясувалися по штанях, виймила їх святочні кучми і свої та не невістчині кацавейки з лисами, зубони, три пари нових постолів і ще якісь хлоп'ячі річі — усе те поскладала на постелі і задумалася.

— Куди ж я те все подію? — спиталася вона в чоловіка, коли той увійшов з воском у хату.— Як же се у землю заховувати? Погниє, понівечиться.

— Ну то нехай лежить у хаті! — відповів старий.

— Та-бо зле і в хаті. Наскочить біда несподівано — наша хата при дорозі,— забере — шкода.

— Найліпше разом із скринією в льох покласти. Льох сухий і широкий — вміститься. А його за хащами й не видно, травою заріс. Зложи все у скриню і засунь; а Микула і Роксанда нехай зараз занесуть. Чи вони вже змолотили пшеницю?

— Уже, здається.

Старий приступив до стіни від подвір'я і відчинив мале віконце з болоною з міхура замість скла. Глянув на подвір'я. Там біля стога стояла пара волів, що саме перед хвилиною витоптувала погами зерно із снопів; невістка згортала набік соломі, а син пересівав зерно на решеті. Ранішнє сонце освічувало молоду вродливу пару — і старий

Ярошенко з охотою дивився на неї хвилину.

— Микуло, як упораєшся, прийди у хату! — сказав батько і зачинив віконце.— От нещасна доля! — говорив він далі до жінки.— Коли так подивлюся на наших дітей, страшний жаль бере мене. Нема та й нема нам спокійного життя! Як було зранку, так буде й до останку і нам, і нашим дітям: усе тремти, усе не спи спокійно, усе бійся, що буде завтра, усе держи шаблю в руках...

Стара не відзивалася добру хвилину, мовби думала свої думки, далі зітхнула і каже:

— Не знати, де то наш Ілаш обертається? Чп живий він ще, чи вже покійник? Снівся мені сеї ночі...

— Та як? — зацікавився старий.

— Цілком так, як тому шість років: молоденький такий. Сидить собі отак коло скрині і каже мені: "Пійду з князем Корецьким на війну!" Я його прошу, я плачу, а він — ні та ні! І пійшов... Цілком так снівся, як тоді зробив. Десь пропадає, бідний, у неволі турецькій...

— Або вороп кості його вже давно розніс,— додав смутно старий.

Обоє замовкли. Згадка про Ілаша, їх старшого сина, що так без вісті і чутки заповівся перед кількома роками, усе засмучувала їх. Вони вже і поминки справляли по нім. і все ще мали надію, що, може, він не пропав, може, ще вернеться. Тим часом роки минали і минали, Ілаш не вертався, і надія на його поворот щораз меншала.

Але сумні гадки старих розвіялися небавом, бо у хату вбіг малий чотирилітній хлопчина, здоровий та веселий, з рум'яними щоками. Се був внук старих, Тодір.

— А ти куди бігаєш? — ніби з гнівом скрикнула бабуса.

— На Руїні був.

— І казала я тобі: не лазь туди, там страшно, а ти все своє.

— Я не сам був,— боронився хлопець.

— І що з того? Каміння з замку розсувається, ще привалить тебе колись, і буде по тобі...

— Е, ні! я вилізу... Але я так хочу їсти!

— Може би, ти меду попоїв? — спитався дід.

— Давайте, діду, а багато!

Дід подав внукові меду на деревляній мисчині, відрізав йому кусень хліба — і хлопець почав їсти з жадобою.

Небавом надійшов і Микула.

— Чого вам треба, тату?

— Чуєш, сину: возьми-но ти сей камінь воску та понеси до Агоспи; казав мені колись-то, що потребує. Вертаючи, купи у татарина коло церкви добру шаблю турецьку, бо треба буде, час непевний...

— Адже в нас є їх три; є й луки, і самопал...

— Нічого! Купи, коли кажу. Не дай боже напасті, чим би боронилася твоя Роксанда? Кочергою? Скільки душ у хаті, стільки зброї треба.

— І мені купіть, тату,— відозвався хлопчина,— таку маленьку шаблю а остру!

— З патики?

— Не з патики, правдиву!

— Ну-ну, куплю, а ти тим часом обітри собі рот з меду. От як замурзався! Ще до тебе бджоли зле-тяться на мід і пожалять у сам носик.

Хлопець утер скоренько рот рукавом.

— А у пасіку не йди,— остерігав дід,— бо пожалять тебе знову, так як передучора, і будеш плакати.

— Ні, ні, вже не пійду, не хочу! — запевшовав хлопець.— Але шаблю мені купите? Або лук? Або — ні! Може би, таку маленьку стрільбу, щоби я собі стріляв?

Дід засміявся:

— Ей, синку, стрільба не для тебе! А лук я тобі зроблю. Ходи, зараз змайструю! Ні, чекай, перше винесемо скриню у льох. Поможі нам, Микуло! А ти, стара, зложи сюди одержу!

Задніми дверми хати винесли скриню на подвір'я, а з подвір'я в сад між корчі, де була будована яма. Там Микула й лишив старих, а сам вернувся у хату.

— В місто йду,— сказав він мимоходом до жінки,— віск продавати.

— А не бався там! — відповіла Роксанда, що в'язала тоді околїт соломи повереслом.

Микула одягся у довгу одержу, неначе рясу, поклав на голову кучму, взяв камінь воску під паху і пійшов до вірменина Агопси, що торгував усякими річами і мав свою господу для гостей.

Перейшов кладку над потоком і вуличкою поміж плотами пійшов у сторону церкви св. Тройці, де находилася господа Агопси. Було саме під полудне, жара пекла велика, і торг мовби троха притих, бо годі було встояти на сопці. Зате у господах було гамірніше: люди полудновали, пили вино і чимраз завзятіше спорили про війну.

Микула продав вірменинові віск і на хвилину вступив до господи. Тут за столом сиділо кількох вірменських купців, пили вино та закушували ву-женипою. Вони розмовляли по-вірменськи, але від часу до часу закидали і по-руськи. Один із них, чорний як смола вірменин, був уже підхмелеий, бо саме тоді, як Микула входив у господу, кинув малою порожньою коновочкою з вина об землю так, що вона розлетілася на дощинки. Інші купці стали його спиняти та втихомирювати, але він тільки тоді успокоївся, коли явилася друга повна коновочка на столі.

Микула знав сего вірменина: се був відомий у цілій Молдові багатий купець Дзерон Семен, що знався з Ярошенками здавна і не раз бував у них дома. Через жінку Минули він був і посвоячений з ними. Дзерон вибудував своїм коштом церкву на честь св. Симеона у Сучаві — такий був багатий. Микула хотів нишком винестися з господи, але Дзерон уже помітив його своїми очима і скрикнув:

— Микуло, не втікай! Маю тобі щось сказати. Я саме збирався до вас пійти.

Потім устав із-за стола і, мовби нічого не пив, узяв Микулу під руку і вийшов з ним на вулицю.

— Батько здоров?

— Здоров.

— Має троха своїх людей чи ні?

— Найдуться, та що з того? Сю гадку треба закинути, та й годі!

— Не закинути! Ні! Тепер саме час, коли Могили можуть знову стати господарями. Заплатять нам добре. Нас у Сучаві ціла громада за Петраш-ком. Чую, що Копачовський має приїхати до Су-чави; певно, привезе якісь новини. О! коли діло піjde гладко, дешево се Могилам не обійдеться. Скажи старому, що Петрашко Могила писав до мене і до Бичка: казав у сюди мати своїх людей...

— Коли ж батько мій уже такий старий! — відповів Микула спокійно, вислухавши гарячої бесіди вірменина.

— Такий старий, як і я! Ще говорити може...

— Але сили в нього нема такої, як у вас.

— Ну-ну! Я там ще сьогодні зайду до вас під вечір. Аби старий не виходив нікуди. Розумієш? А може, ти нап'єшся вина?

— Ні, спасибі, маю діло.

Дзерон вернувся до господи, а Микула пійшов купувати шаблю до купця-татарина коло горішньої церкви. (У Сереті було в ті часи ціле татарське передмістя). Татарин мав усякої зброї багато: луки, списи, самопали, всякі шаблі, молоти, ножі; на все те був тепер значний попит, як звичайно перед війною.

Микула став перекидати різні шаблі. Найбільше сподобалася йому коротка, але доволі тяжка і вже виострена крива шаблюка у похві зі шкіри. Держак був вигідний, шабля не могла вихопитися легко з руки.

— Сю шаблю носив сучавський паркалаб,— прихвалював татарин.— Я її наострив.

Микула не дуже вірив словам татарина, але шаблю купив, ще й ремінь до неї, і зараз-таки при-пняв собі її до боку. Припнявши, випрямився на увесь зріст. Мужчина був дужий, плечистий, а шабля при боці зараз додала йому грізнішого вигляду.

— З вами я б не зачіпався,— замітив татарин з усмішкою.

— Бо нема чого.

— Вам нащо шаблі?

— Так, на всяку пригоду. Самі знаєте, час тепер непевний.

— Ой непевний, непевний,— почав татарин нарікаючи.— От я трохи доробився, а тут за одну хвилину може все пропасти: сплять, пограбують, ще й уб'ють... Чули ви, що наш султан веде триста тисяч війська з собою? Такої війни ще не було! Сам султан Осман їде!

— І не знаєте ви, де зйдуться?

— Чую, що ляхи уже під Хотиним окопи роблять.

— Котрою ж дорогою їде султан?

— Їде поміж Прутом і Дністром.

— Се ж не попри нас.

— Ну-ну, побачите, скільки турецьких чат перейде через Серет, скільки ще в нас добра заберуть. А польські чати люди вже бачили...

Тим часом, коли Микула розмовляв з татариним, на горі Руїни скраю вартовий

запалив чугу — великий стовп, обкручений соломою і облитий смолою. Ніхто спершу й не помітив сего вогню, і тільки коли угору знявся дим, що закрив великий пласт зеленого лісу, у місті тут і там дехто скрикнув з острахом: "Чуга горить!" Але на торговицях не дуже ще сим стривожилися: не розуміли, звідки і хто би то йшов на місто.

Микула з татариним зовсім не чули цих окликів. Тільки по добрій хвилі серед розмови чудно їм стало, чому кількарі людей побігло так скоро вулицею попри склеп. Далі хтось скрикнув страшним голосом: "Утікайте!" Обидва вибігли на вулицю.

— Чуга горить! — скрикнув татарин і кинувся, мов божевільний, замикаючи двері свого склепу.

Микула вже нічого не сказав, тільки зараз побіг у сю вулицю, що вела до його дому. Назустріч йому надбігла черда волів і овець, що їх гнали люди із скаженим криком, вимахуючи батогами. "Очевидно, звідтам ворог іде! Що там мої роблять? Коли б хоч видобутися звідси!" — мигнуло йому в голові. Він скочив у сад і побіг далі. На вулиці зчинився великий стиск — воли збилися у таку купу, що тин подався, завалився. Вся черда кинулася в сад. Воли стали колотися і ревіти, а вівці блеяли і самі не знали, що з ними сталося: то ставали й оглядалися, то під напором худоби втікали, переполохані, наперед.

Микула на хвилину оторопів. У цілмі місті настав нечуваний галас. На вулиці перед ним діялось щось несамолюбне. Досі тільки в один бік бігли люди і худоба, а тепер тою самою вулицею з протилежного боку надбігла інша черда худоби і розбіглася по саду. Микула підняв поли своєї одежі, перескочив якийсь рів, думав вийти на доріжку, що веде попід гору Руїну, — коли дивиться: там, де його хата, уже ворог їде і блискає шаблями. "Хто вій такий? Се ж не турки!" — приходить Микулі на думку. Він біжить до потоку, перескакує його, вилазить на високий берег і опиняється знову між наполоханою отарою овець, що трохи не збила його з ніг. Тепер уже не гадає йти дорогою, тільки біжить поза сади під гору стежкою додому.

Біжить щосили і бачить, як на дорозі — отам, нижче від нього, — кіннота завертає череди волів назад і гонить їх у сторону ріки. Ніхто, мабуть, і не боронить напасникам, тільки десь-не-десь чути немов сварку.

Насилу добігає Микула до свого саду, перескакує перелаз, біжить пасікою і що перше бачить: низом у шопі стріха куриться. "Ох, господи! ще все згорить!" Він кидається до стріхи, що вже займалася полум'ям, скоренько зриває кички, мече на землю і затопчує ногами. Біжить потім до хати, але з дороги веріається ще раз, бо приходить йому на гадку, що, може, недобре погасив вогонь. Здається, уже не горить, топче ще раз соломі, відсуває її набік і тільки тоді йде до хати.

Що се? Нікого не видно?... Поховалися, може?..

Дивиться: у хаті пусто; вибігає на подвір'я — нема нікого; ворота відчинені; вихоплює шаблю з похви і біжить на дорогу перед хату: ані перепхатися! Всю дорогу залягли воли — більше сотні їх, — а кількадесят кінних поганяє їх. Де не взявся коло Микули якийсь чур на коні — із саду вискочив чи звідки, — верещить, як скажений, та

вимахує списом. Побачив Микулу і замірився в нього. Микула відскочив набік, але зараз знову підбіг, лівою рукою вхопив за спис чури, а правою вдарив шаблею його по голові чи по плечах — уже того не бачив, бо в тій же хвилині і чуру, й його коня потягла череда худоби з собою; в руках Микули тільки спис остався.

"Де мої поділися? Може, сховалися в льох? Господи, що з ними сталося?" — спам'ятався Микула і побіг у сад між корчі. Припав до дверей льоху: "Є ви тут?" — спитався хоч і не голосно, але так, що могли почути. Ніхто не відзивався. "Я Микула!" — сказав він знову, однак у льоху було тихо. "Може, вони в шопі?" Побіг до шопи. І тут не було нікого. "Може, на горищі хати?" Виліз туди по драбині, дивиться — також нема. Пійшов знову на подвір'я: тільки тепер помітив, що його двох гарних волів не було, певно, військо забрало. У хаті, здається, нічого й не рушали; на подвір'ю коло шопи, видно, з кимсь боролися, бо ось на колику кров... ой, чия ж се кров?! Де батько, мати, жінка, дитина? Господи, а се що сталося? Та невже ж се правда, що їх нема?

Микула немов тільки тепер зрозумів своє нещастя й, як божевільний, побіг за сад на стежку, що вела попід гору Руїну, в сторону ріки Серета. Звідтам хоч побачить, куди ворог завернеться. З гори побачив тільки, як громада людей утікала дорогою до Сучави, а польська кіннота — бо се, певно, була польська чата — всіма вулицями гнала худобу до ріки Серета. Уже декотрі були по тім боці ріки, а декотрі завертали поза гору Руїну і зникали з очей за садами. Микула дивився, чи не побачить де полонених — не побачив між кіннотою піших

людей, — здасться, тільки худоби було треба їм для прожитку і тому напали. Багато їх було? Може, кількасот. От збираються над рікою... уже вертаються в обоз...

А се що? Коло церкви горить? Ой боже! Неделе наша! Там так густо хати! Ще вогонь перекинеться і ціле місто згорить! А сьогодні так сухо надворі...

Микула мов у сні маячить; не розбере, що йому діяти. Сходить знову стежкою на своє подвір'я, а з подвір'я па дорогу. Тут уже пусто, тільки вівці пасуться преспокійно над потоком і кури порна-ють у піску...

"Коли б хоч зібралися серетяни і відбили на-граблене добро!" — приходить Микулі на думку, і він іде дорогою до ріки.

Іде й чує: у церкві дзвонять на тривогу, а десь подальше калатають у ялову дошку. Тільки тепер надумалися! А ворог уже втікає! Треба би пійти над ріку... Та чого?.. А вогонь коло церкви? Хоч вітру й нема, проте лихо не спить... Лучче шукати своїх. Може, де у сусідів поховалися? Може, на Руїні? Може, у стайні?.. Боже, що діяти?

Микула знову вернувся до хати. Перешукав стайню, — пари коней не забрали, вони спокійно стояли у жолоба і їли, але з родини не було там нікого. Пійшов знову у льох і тільки тепер замітив, що він був замкнений знадвору. Виходило, що всередині нікого нема. Але Микула ще не вірив, відчинив льох і увійшов досередини: ні! таки нема! Зачинив знову і вийшов. Що ж тепер почати?

Він станув у саду на стежці. Сонце світило ясно почерез галуззя дерев, і бджоли бриніли весело довкола вуліїв. В місті далеко лунав крик, дзвін далі відзивався на тривогу, а тут, у саду, було так тихо, що чути було кожду бджолу на лету. Що діяти?..

Микула пійшов ще до сусідів спитатися, чи не бачили його родини? Ні, не бачили. Не диво, кож-дий пильнував свого,— хто б там дивився у такий час на інших? Метушня на вулиці була така, що годі було й зміркувати, хто йде чи втікає.

Тепер уже Микула пійшов просто дорогою до ріки. Застав тут громаду людей, що плакали і проклинали, але не важилися пуститися навздогін за польською чатою. Її вже й не було видно. Погнала перед собою кількасот волів та череду овець; здається, і декого з людей забрала для "язика"; отам — показували люди,— по тім боці ріки, скрутили попід ліс і щезли. Дорогу, котрою верталася чата, було справді видно: траву і збіжжя столочили воли, а де була жовта стерня, то вона й зовсім почервоніла.

— Що ж? Будемо їх здоганяти? — спитався Микула.

— Здоганяй сам, коли охота! — відповіли йому.

— Мені всю родину забрали! — скрикнув Микула з розпукою.

— Та де?! Нащо їм твоєї родини? Пошукай ліпше і знайдеш дома.

— Я шукав — нема! Ви не бачили її?

— Ні! Може, й забрали, хто там знає...

— І се християни?! Свої на своїх нападають! — обіззався хтось із громади.

— Чого будемо тут ждати? Вони вже не вернуться. Лі в місті вогонь,— промовив хтось інший і сим словом опам'ятав людей, що стояли над рікою мов зачаровані.

У місті коло церкви справді курилося, але дим не був уже великий: день був спокійний, вогонь почали гасити зразу, і він, видно, унімався.

Микула вже не хотів говорити з людьми, тільки вернувся додому. Перешукав ще раз усе своє господарство, кликав батька і матір так голосно, що й під землею могли почути, та коли ніхто довкола і словом не відозвався, пішов у місто. Тут торг

мов замело. Де перше було глітно, тепер стояли тільки де-не-де остовпілі люди та бляєли вівці. Усі розбіглися та поховалися по лісах.

В місті було спокійно. Дзвін уже затих. Кождий розумів, що се тільки мала чата впала до міста на рабунок і вже не вернеться, а проте страшно було всім, боялися вийти із своїх захистів. А від тих, що зважилися вийти на місто, Микула не міг нічого довідатися. Всі тільки вбезпечували його, що чата людей не забирала — нащо їй? А коли й забрала, то небагато.

З чим пійшов у місто, з тим Микула й вернувся додому. Усів на лаві і розглянувся по хаті. Нема нікого! Нема ні батька старого, ні неньки, ні Рок-санди, ні Тодірка. Та хіба се може бути? Невже ж се на нього впало несподівано таке нещастя? За яку провину, за які гріхи?

Доки Микула ходив та шукав родини, доки вірив, що її віднайде, він і не думав, яке велике лихо спіткало його; тепер же у самотній хаті, як розважив, що сталося, де могла дітися родина,— може, її порубали, може, забрали? — він ухопився за голову руками, встав і зарув, як ранений медвідь: "Господи! що ж я тепер вдію? Сирота я! круглий сирота!"

Але надія його не вся пропала. Прийшло йому на думку, що родина могла утечи на Руїну. Хоч старі ледви чи так скоро могли вилізти на гору, все ж туди було

найбезпечніше утечи: у льохах старого замку, що ще не завалилися, могли поховатися. Ліс там дуже густий, місце певне. Може, вартовий при чужі бачив, як вони втікали?

Микула пійшов на гору. З краю під лісом стояв вартовий.

— Чи втікали які люди в ліс? Може, моїх бачили?

— Та туди втікали якісь. Або я знаю хто? — відповів вартовий.

Микула пійшов стежкою у ліс. Руїни старого замку були недалеко. В гущавині сторчали ще деякі грубезні стіни, на котрих росли корчі, і з-поміж стін, з давніших світлиць, піднімалися буйні дерева високо вгору. Довкола ж мурів і на звалищах росли непрохідні хащі, трава і кропива. Микула застав тут громадку людей, що вже збиралися вертатися в місто.

Діти плакали, наполохані і голодні, матері втихомирювали їх, а дехто ще сидів, як прикований, на камінню і мовчав. Микула сказав їм, що вже чата давно забралася з міста, можна людям вертатися; однак про своїх не дізнався нічого. Ніхто не бачив їх, а повинні би були бачити... Може, чата забрала? Чати забирають часто людей, щоби вивідатися від них, чого їм треба.

— То їх, певно, під Хотин пігнали? — спитався Микула не то в людей, не то в себе.

— Та вже ж; коли чата польська, то під Хотин і вернулася. Там, кажуть, уже стоять ляхи.

Микула пійшов мовчки додому. ЙОхМу мовби думок не стало в голові. Уже сонце ішло добре з полудня, а він ходив то по хаті, то по саду мов без пам'яті. Усе здавалося йому, що ось-ось надійде звідкись родина; тим часом кругом було так тихо, як на кладовищі, там, коло церкви. Тільки пес Босий надбіг звідкись і став ласитися до нього,— видко, був голоден. Тоді Микула пригадав собі, що й коні, певно, голодні, ненапоєні та й віп сам із самого ранку нічого не їв. Де йому тепер до їди?.. Лле до коней пійшов і напоїв їх, дав і собаці їсти. Тут і згадав, чи не зайняла чата й його коров із ітасовиська, що їх пігнав громадський пастух ще вранці разом з іншими короваїми. Чому не пригнав па полудне? Згадав і свої воли, такі гарні, круторогі, випашені... Дивне діло, що нічого з хати не забрали... Тільки воли побачили на подвір'ю і вигнали на дорогу.

2 О. Маковей

33

Микула ходив як неприкаяний по двору і за думками про господарство забував на хвилину про родину. Але тяжка журба верталася несподівано знову — і він уже без ніякої відради снувався то сюди, то туди, а з грудей його добувався не плач, а якийсь глухий зойк, стогін, мов у важкій недузі. Його висока, плечиста стать похилилася — він мов ув'яв, постарівся.

До самого вечора ходив так і втомився несказанно. Все ще здавалося йому, що або з саду, або з хати виходить хтось з його родини; все причувалося йому, що його батько ось іде дорогою і приносить вістку, що вся інша челядь зараз також прийде. Скричала дитина у сусіда — він аж стрепенувся: гадав, що се Тодірко. Однак усе те був тільки обман його втомленої душі.

Настав уже і вечір. Пастух не пригнав коров — таки чата забрала. Микула вже й не думав довго про се, лежав, мов без думки, у саду: і їсти не їв, і спати не спав,— так тільки щось недолadne снувалося йому по голові, чого він і розібрати не мав сили.

Тільки по півночі від ранішнього холоду нараз затрусився. Розкрив очі: па небі вже зорі блідли. Він піднявся із землі такий слабкий, мовби перебув тяжку недугу. Тільки одна постанова неначе дозріла у нього через ніч: треба, неминуче треба йому йти слідом за чатою, нехай і під сам Хотип. Пропаде, то пропаде,— йому й так нема життя, коли вся родина пропала...

II

Ще сонце не зійшло, як Микула був уже готовий до дороги. Вороний кінь стояв уже осідланий на подвір'ю, а на приспі під вікном лежали самопал, шабля, великий ніж і харчі. Із горшка, зако-

паного під лавою в хаті, Микула виймив гроші і заховав частину у своїм широкім поясі і в мішок на грудях, а другу частину зашив в одержу. Потім вивів другого коня із стайні і повів до сусіда. Старий сусід саме вийшов із хати і молився голосно на подвір'ю до сходу сонця, коли Микула відчинив ворота.

— Сусіде, маю до вас просьбу. Я від'їжджаю...

— Куди?

— Під Хотин. їду зараз і не знаю, коли вернуся. Коли віднайду своїх, то вернуся, а як не віднайду і ніхто з моїх не вернеться, то...

Микула спинився; не знав, що далі казати.

— І ти думаєш, що там віднайдеш своїх? Між тисячами війська?

— Я повинен їх шукати.

— Адже зараз над Прутом зловить тебе Бернав-ський зі своїми опришками. На всіх бродях повно розбишаків, не заїдеш під Хотин. А чати вже всюди снуються.

— Все одно пропадати! Яке мені тепер життя?

— Та се правда... але загинеш, хлопче, кажу тобі!

— Нехай! А моя просьба до вас така: усе господарство лишаю на вас; коня от зараз беріть до своєї стайні, а другого я беру з собою. Більше живого не лишаю вам нічого, хіба бджоли; коли хочете — догляньте їх, коли пі — нехай пропадають. Може б, ви пішли до мепе, нехай би я вам все показав і передав... А ще одно: може, будете в Сучаві та побачите мого тестя Чамчана, то скажіть йому, що сталося з нами.

— А де ж він тепер буде дома? — відповів сусід.— У такий час він, певно, буде мости для війська.

— Може, вже вернувся з-під Ясс... А коли його дома нема, то хоч родині скажіть! Нехай знають. Або, може, не кажіть, щоб не журилися?.. Ні, таки

2*

35

перекажіть! Може, кого пішлють, щоби доглянув господарства, бо все пропаде...

Микула показав сусідові, де що було, розповів, що ще в полі треба би зробити, позасував усе і почав одягатися. Поклав в'юки на коня, пригтоясав шаблю, набив

самопал і закинув на плече, перевісив через плечі порошницю, гаманець з кулями, насунув кучму на голозу і всів на коня.

— Бувайте здорові, сусідо, може, ще побачимося. А як не вернуся, найміть поминки за наші Душі.

— Ет, пощо таке казати!.. їдь же здоров, а вважай! Над Прутом сокотися!

— Однаково погибати! Бувайте здорові!

Микула ще раз глянув на своє господарство і затиснув зуби. Важкий жаль підступив йому до серця, але він зараз же рушив з місця і виїхав па дорогу. І не оглядався, щоб не завдавати собі ще більшого жалю. Тільки сусід дивився вслід за ним довго та хрестив його на дорогу. Коли ж Микула щез на скруті вулиці, сусід замкнув ворота і пішов до себе. Весела ще вчора загорода Ярошенків опустіла і затихла, мовби всі її мешканці вимерли. Тільки воробці цвірінькали безжурно на стрісі та бджоли бриніли у пасіці.

Уже як Микула мав брести рікою Серетом, помітив він, що за ним біжить його пес Босий. Увесь час не було його видко, мовби боявся, щоб його силою не лишили дома, а тепер прибіг і ждав, чи Микула скаже йому завернутися додому, чи, може, дозволить йому іти з собою. Микула не казав нічого. Тоді Босий, не надумуючися, кинувся в ріку і, де було глибоко, плив за конем. На березі стріттався з води і, вже веселий, вибіг поперед коня.

Ще поки було видко Серет, поки Микула бачив, що ось недалеко живуть знайомі люди, його думки розліталися, і він думав то се, то те. Але як тільки завернув під ліс, на ту саму дорогу, котрою верталася чата до Прута, його родина стала мов жива перед ним., і він мов бачив її своїми очима. Де то вона тепер? Де його жінка, з котрою не нажився, де його Тодірко любіш? Чи годен же сішок перейти таку далеку дорогу своїми ноженнями? "Коли б господь дозволив віднайти їх, увесь вік ходив би я на прощу до св. Івана Сучавського! Запишу поле на церкву св. Тройці,— думав собі Микула.— А мої старенькі батько й мати — ото дочекалися гаразду на старі літа! І давніше не мали ніколи спокою, і на старість не мають. Чи не краще було батькові сидіти там, де родився, ніж нещасний вік свій коротати у тії проклятій Молдові?"

Старий Ярошенко був родом із Каїм'янця-Подільського. У Молдову прийшов вій із військом, що прогнало господаря, цигана Степана Резвана, 1595 року, а Єрсмію Могилу посадовило на господарський престіл. У Сучаві Ярошенко й подружився, і став на службу у Мотилів. Спершу був панцерним у Сереті; звідси вернувся знову у Сучаву і був ватагом, себто старшим возним при суді, далі сотником сторожі під рукою сучавського паркалаба. На тім становищі перебув найдовше і пережив з Могилами всі їх пригоди. Знав він усю їх родину: і Єремію, і Сем'япа, і Костянтина, і Олександра, що жили то в Яссах, то в Сучаві; а син Сем'янів, Петрашко, не раз-таки грався у замку із старшим сином Ярошенка, Ілашем.

Микула знав іакож декого з Могилів, затямив їх ще хлопцем. Жилося Ярошенкам хоч і не зовсім спокійно, бо не раз треба було боротися за непевний молдовський престіл, та все ж і не без деякого гаразду. Бували й цілі роки тихі та безпечні. Тільки

коли Єремія помер і почалася війна із Степаном Томшею, годі вже було спокійно жити у Сучаві. Зяті Єремії — Самійло Корецький, Михайло Вига-невецький і Іван Пшерембський — хотіли здобути престіл для Сем'япового сина — Петрашка Могили; тим часом турки хотіли мати Томшу господарем. Почалася довга війна. Ярошенків син, Ілаш, пристав до війська Корецького і погіб десь під Яссами при облозі, а може, в неволю дістався разом з Могилами і Корецьким,— ніхто не знав, що з ним сталося. З того часу старий Ярошенко зненавидів Сучаву, купив собі господарство в Сереті, оженив другого сина, Микулу,— в Сучаві найшов йому жінку, вірменку, доньку славного будівничого Чамчана,— і зажив спокійнішим життям. Могили дбали далі про те, щоби всюди мати в потребі своїх людей, числили і на Ярошенка в Сереті, але старий уже любіше сидів у своїй пасіці, ніж цікавився тим, хто там засяде на престолі, на котрім тоді ніхто не міг посидіти довший час — усе один одного стручував з нього. Другого сина, Микулу, вже не пускав на війну — хотів прожити старі літа при нім. Та от пе судилося!

Микула згадав отсю нещасну долю своєї родипи і звисив смутно голову. Кіп'ї ішов помалу та скуб то тут, то там траву при дорозі, а пес бігав то в ліс, то в поле і все вертався до коня та зглядався на свого господаря. Довкола було тихо. Звичайно на пасовиськах видко було худобу і пастухів — тепер нігде не було ані живої душі. Витоптана чатою дорога ішла направо, на північний схід, почерез поля та ріки. Чата обминала ліс, де було не вигідно гнати худобу, але й не дуже відходила від лісу, щоби в потребі схоронитися. Микула зпав сі сторони, бо їздив кілька разів у Хотин з посилкою до хотинського паркалаба і на торг; не дуже й розглядався по околиці, тільки думав свою важку думу.

Нараз на Обчипі над потоком загавкав пес у корчах, а до Микули долетів тяжкий людський стогін. Він схаменувся і глянув довкола. Нікого не було видко, але стогін таки було чути. Він зліз з коня і прив'язав його за повід до дерева. Зійшов над берег потоку і тут, між корчами, найшов чоловіка. У нього була пов'язана голова; по запалім лиці лазили мухи, а сонце світило просто в очі. Чоловік сей уже не міг кинутися і, видко, погібав.

— Що тобі, чоловіче? — спитався Микула.

Але псщасний ве відозвався. Тільки троха відчинив повіки і знову замкнув.

Микула начер у кучму води з потоку і приніс раненому. Хорий напився з жадобою і по хвилині знову відкрив очі. Микула хотів його ще підсунути у корчі у тінь, але він так тяжко застогнав, що Микула лишив його на місці і тільки наложив галуззя та встромив у землю, щоби тінь падала на хорого.

— Рятуйте мене! — промовив той вкінці тихенько.

— Як же я тебе порятую? Се тебе хтось порубав, чи що?

— Вчора, у Сереті...

Микула глянув на нещасного уважніше: се ж чи не сей самий чура, що він його вчора почестував шаблею? Він, справді, він! От як покинули його серед дороги, як собаку! Не далеко заїхав по тяжкім почестунку! Чура замкнув знову очі.

— Чи чата забрала і людей? — спитався Микула.

— Забрала,— відповів хорий тільки по добрій хвилині шепотом.

— Були там дві жіпки, і хлопець, і сивий дід?

— Були.— Хорий сказав се слово, але не можна було зміркувати, чи розумів він те, що сказав, чи так лише сказав, мов у гарячці.

Микула замовк і не відзивався довший час. Хо-рому, мабуть, здалося, що той хоче відійти. "Води!"— попросив ще раз тихенько. Микула подав чурі ще раз води, але той уже води не приймив, вернулася йому з рота. Не минула і хвилина — і чура не жив. Микула затяг трупа у корчі, у якусь

яму, поклав там і прикрив густо галуззям. "Нехай хоч ворони не розносять костей його! — подумав собі.— Хто знає, як мені прийдеться умирати?.. А нащо було тобі замірюватися на мене списом? — немов питався ще Микула покійника на відході,— Був би-сь жив, а так от як марно погіб ти!"

Невеселий сідав Микула на свого коня. Тепер хотів він хоч кого-небудь мати коло себе, щоб не чутися таким опущеним. Отся смерть чури нагадала йому, що й він же не такий безпечний перед смертю; до полудня може бути вже над Прутом, а там опришків повно,— сьогодні, хто знає, може, і він буде лежати між корчами.

— Босий! де ти?

Босий вискочив з-поміж корчів, облизуючися; очевидно, найшов якесь стерво і поснідав собі.

— Ходи! — сказав до нього Микула, радий, що хоч до звірини може відозватися.

Дальша дорога вела через пусті поля і ліси — ніде не бачив ані живої душі, усе повтікало в безвісті.

Чим ближче було до Прута, тим помаліше їхав він і оглядався на всі боки. Але довкола було так пусто і тихо, що йому аж чудно було. Пес виполо-хував лише із трави птахів і заяців, але людей ніде не було ані сліду. В однім місці під лісом пес загавкав і сполошив ціле стадо ворон. Микула вже гадав, що там, певно, якісь люди — живі або неживі,— але коли під'їхав ближче, побачив лише витолочене місце, на котрім, очевидно, ночувала чата. На землі в кількох місцях було випалене місце і лежало кілька свіжих шкур, ноги і роги з волів чи корів; видко, на вечерю з'їли вояки кількар худоби. Недалеко від того місця в лісі зліз і Микула з коня, щоби відпочити. Сонце було вже під полуднем і парило немилосердно; він був утомлений і голодний — і самому треба було попоїсти, і коня попасти. До Прута недалеко, там, певно, прийдється добро мати себе па острозі, треба перед тим відпочити. Коня пустив на траву, а сам поснідав, що мав, і поклався дрімати.

У лісі було так мило-холодно! Хоч і зазірало сонце крізь листя старих буків у середину лісу, проте віяло тут прохолодою. Минулі зібралося на сон, але він не рад був заснути, щоби кінь де не загубився. Так тільки лежав із замкненими очима, котрі відмикав що кілька хвилин, щоби подивитися за конем. Мушки бриніли тихенько у повітрі, і від часу до часу ворони кракали на деревах коло нічного леговиська чати. Босий позганяв їх із жиру і сам вишукував що смачніше для себе, не дав воронам і

приступити.

Уже було з полудня, як Минула встав і усів знову на коня. Їхав помалу й обережно, хоч і не було чого боятися. Дивувало се його немало, бо в Сереті наслухався стільки оповідань про опришків, що гадав їх застати всюди над Прутом; тим часом нігде не було їх видко.

Він повернув коня направо і їхав довгий час лісом, високим берегом Прута, шукаючи броду. По тім боці Прута простягалася широка, рівна низина, заросла лозою, з балтами, в котрих і досі блистіла до сонця вода. За долиною піднімалися легенько вгору бессарабські степи з буйною травою і з темними лісами по лівім боці, ближче Буковини. З високого берега Прута видко було далеко і широко простір, залитий сонцем. Микула дивився довгу хвилину з лісу на степи, думав, може, побачить кого, але не побачив нікого.

Їхати берегом Прута було дуже не вигідно, бо спиняли яри і корчі. Треба було злізти з коня і вести його за повід. Микула йшов довго берегом і все не находив вигідного броду. Вода в Пруті попри берег була темна, очевидно, було тут глибоко. І тільки за добру годину ходу берег в однім місці обішзівся; широкий яр з потічком провадив до ріки. "От тут буде можна перебрести",— подумав собі Микула, сходячи вниз,— коли чує: Босий у яру загавкав, і за хвилину стадо птахів злетіло вгору. Микула станув і вхопив за шаблю. Добру хвилину слухав, чи не почує людського голосу, але в яру було тихо. Помалу звів коня в яр, прив'язав до дерева і пішов на те місце, де все гавкав Босий. Уже здалека побачив двох трупів: один з них був такий покалічений, що його лица не можна було розпізнати; голова другого лежала окремо, відрубана від тіла. Обидва трупи були голі, і птахи уже повідривали з них кусні м'яса. Микула приглядався обом довшу хвилину; думав, чи не знакомі, припадком. Не пізнав жодного. "Може, то сюди йшла чата і тут, у яру, видко, билася з опришками? А може, нещасні, хотіли утікати і їх убили? Може, тут де вбили і кого з моїх?" — прийшло Минулі на думку, і він з острахом почав перешукувати цілий яр. Найшов покаліченого коня між корчами, що ще не здох і милосердними очима дивився на Микулу, коли той переходив коло нього, але більше трупів не найшов. Здається, вчора тут билися або сьогодні, коли ще кінь живий...

Микула вернувся до свого коня, відв'язав його від дерева і повів над ріку. Іде корчами, коли дивиться: по тім боці Прута — па горбах за долиною — видко цілу громаду людей: кінні поганяють піших, пов'язаних за руки і за шию один до другого; інші ведуть ціле стадо коней на арканах, а за ними їде кільканадцять возів. Усі спускаються з горбів у долину, саме в той бік, де Микула. Се, очевидно, опришки їхали на здобичу над Дністер, бо коли б се була чата, то було б їх більше,— а тепер вони вертаються до своїх криїв над Прутом.

Чим скорше завернувся Микула вверх ярком у ліс, сів на коня і руслом потоку в'їхав у саму глибину лісу. Тут розважив, що ненаручно йому вертатися

дорогою, котрою сюди прийшов,— і так бродив там нема,— ліпше їхати далше вниз попри Прут; чей там, далі, найде ще якийсь перехід через ріку. Перебрести ріку треба буде, очевидно, вночі, так десь досвіта, бо тепер, за дня, уже таки зовсім не певно; крім

того, перед вечором не доїхав би до Хотина; треба би заночувати десь у степу, а там, певно, чати ходять, спостережуть, зловлять — недобре; ліпше лишитися на ніч в лісі по сім боці Прута; тільки треба завчасу найти добрий брід.

Таке роздумував Микула по дорозі. Від'їхав спо-рий кусень дороги від яру і завернув знову коня до Прута. Тут уже не було стрімких берегів над самою рікою, тільки треба було перейти лози і бал-ти по сім боці,— ріка була подальше від горбів. Вода мала куди розлитися, тому віп сподівався найти тут плиткі місця. Оглянув ще з горба околицю, зліз із коня і повів його вниз до ріки. Яр був дуже широкий; найвигідніше було іти попри високу пісковату стіну його. Верх яру над сею стіною росли старезні дуби, з котрих декотрі просто звисали над головою, так що їх коріння було видко, а низом у березі були ями, виполокаиі водою.

Микула зовсім не сподівався найти тут когось; тим часом не успів пройти ще кількасот кроків, як його пес задзявкотів перелякано, а назустріч Ми-кулі вибігло кільканадцять мужчин. У першій хвилині Микула гадав скочити на коня і втікати, та тут і пригадав собі, що кінь угору поміж корчі не побіжить: пропав! нема ради!..

Ні! є рада! Спасенна думка прийшла йому блискавкою до голови, і він не тільки не завернувся, а сам пійшов проти опришків, що вже замірилися на нього з буками.

— Стій, не бий! — крикнув він остро і схопив за шаблю.— Не бий, коли не знаєш, з ким діло! Бер-навський між вами чи ні?

— Нащо тобі?

— Питаюся: чи є, чи нема?

— Ти хто такий, пташку? — відозвався один опришок глумливо.— Не бійся, ми тебе не вб'ємо... шкода... Ми тебе лише продамо татарам. Добре заплатять за такого медведя; маємо таких уже більше!

Микула вихопив шаблю з нохви і станув у гріз-пій поставі. Опришки засміялися:

— Ти собі думаєш, що з нами виграєш? Подивися, скільки нас! — сказав один.

— Я зовсім не думаю з вами битися,— відповів Микула,— я хочу пристати до вас, розумієте?! І маю щось сказати Бсриавському. Є він між вами чи ні?

— Нема,— відповіли йому опришки вже лагідніше,— він при іншій ватазі.

Микула сховав шаблю у похву. Кількох опришків прискочило тепер до нього, з них двох ухопили його за руки, а третій узяв коня.

Микула тільки тріпнув руками — і оба опришки аж покотилися вбік.

— Якого чорта чіпляєшся, коли кажу тобі, що я ваш? — озлобився вій.— Такого голодника, як ти один з другим, ще подужаю! Л ти, чуєш, коли береш коня, так пильнуй же мені його! Ну, де ваша вовча яма, нехай відпічну! Ледви найшов вас, вже від вечора шукаю.

Бачать опришки, що Микула поводитьсь як свій, і нічого не кажуть. Ще тільки один питається:

— Ти сам?

— Бачиш же, що без самиці! А, правда, пес причепився до мене. Боїшся, може, його? Ну, ведіть мене до своїх замків! А! от і вони!

З недалекої печери у березі, до якої надійшли, визирало ще кільканадцять опришків і цікаво дивилися на нового гостя, що з охотою йшов до них. Коло печери Микула статтув і оглянувся.

— Л де той, що коня забрав? Там мої харчі! Я не хочу зараз зразу у вас з голоду здохнути!

— Ну-ну, не журися! — втихомирили його.— Найдеться і у нас дещо попоїсти.

Микула скинув з плеча самопал і припер його до стіни печери. Декотрі опришки зачали зараз оглядати зброю.

— Не руш! — сказав Микула напівостро, напів-жартовливо.— Се мое! Я не гадаю битися буком, так як ти!

— Ну я б з тобою змірявся і без самопала,— замітив один плечистий опришок.

— Хочеш? я зараз!

І Микула в тій хвилі вхопив опришка за обі руки, загнув йому їх назад па плечі, так що аж затріщали, кинув його иаознак на землю і притоптав груди коліном.

Опришки гуртом засміялися.

— Отакого медведя нам треба! Ну-ну, пусти його! Не бий свого!

Микула пустив. Опришок встав із землі і почав оправдуватися:

— Він мене несподівапо взяв попід силу, а так я би не дався!

Сподобався Микула чесній компанії відразу. Ще дехто не довіряв йому, але він уже поводився зі всіма, як би здавна був знакомий.

— Дайте ж мені що попоїсти! А вранці поведете мене до Берпавського.

— Новина яка?

— Новина, ще й яка! Такого добра наберем! Уже я знаю де!

— Ти звідки?

Микула не сподівався такого питання, але відразу відповів преспокійно:

— Я з Браги.

— А! се по тім боці Дністра, за Хотинном.

— Еге!

— Л як тебе звати?

— Зви як хоч! Можеш мені тут другі хрестини справити і сам бути за кума — не бороню тобі. Досі кликали мене Микула... От морока з вами! Як тяжко було вас найти! Та я об'їхав півсвіта, заким вас найшов. І як же вам бог помагає?

— Отак, як спочатку. Ще діла небагато.

— По дорозі находив я небіжчиків. Се ваші?

— Мабуть, і наші. Вчора з польською чатою билися; багато худоби і людей зайняли.

— Хто? ви? — спитався Микула, а серце в нім забилося.

— Були й ми там.

— І куди ж ви людей діваєте, тих, що зловите?

— Туркам продаєм! їх чати вже снуються сими сторонами.

— І добре платять?

— Та де! Вони ж того добра наловлять тепер тисячами, то ми відступаємо їх за що-

будь, бо нащо нам?

Микула дуже хотів розпитатися, чи тих половлених людей уже продали, чи ні, чи не було там його родини, але не зважився зараз усе розпитуватися, щоб не зрадити себе. Душа боліла його, але з виду він був спокійний і веселий. Попоїв сухарів і солонини, напився води і пішов подивитися, що діється з його конем. За ним назирцем пішли два опришки. Кінь ходив поміж лози і пас траву.

Тим часом опришки у печері радилися між собою.

— Що ж? Приймем його?

— Чому б не прийняти? Здається, чоловік годний. А сплач! Таких пам треба! Нам нічого боятися.

Микула вернувся до громади. Поклався на траву під печерою і збирався спати. Але він тільки очі замкнув — не до сну було йому. Уже лежачи, спитався опришків:

— Ви сьогодні вибираєтеся куди?

— Ні! Інші ходили над Дністер; ми стережемо броду.

— Ну то я просплюся трохи; уже давно не спав. І Микула лежав спокійно, мовби спав. Інші

опришки також поклалися — і так діла не було ніякого.

"Що ж діяти тепер? — думав собі Микула.— Не дай боже, коли відбили його родину від польської чати і продали туркам, то вже не побачить її ніколи. А коли не відбили, то польська чата повела її, певно, під Хотин. Сяк чи так, до Хотина треба добутися, бо звідтам найлегше можна буде шукати родину. Там десь збираються всі — і турки, і ляхи; кажуть, що і козаки прийдуть,— там і невільники будуть. Ой боже, бсже, чого я дочекався! Адже й я у неволі! Як мені передовсім видобутися! Сю ніч треба з ними перебути, щоб не підозрівали, а завтра побачу".

Микула перевернувся на другий бік і, щоби вдавати далі із себе веселого товариша, промовив до опришків:

— Гей, хлопці, а не маєте ви там якої перини, бо страшно твердо лежати на землі, аж кості болять!

— Поклади собі камінь, буде тобі м'яко,— відповів йому один з опришків.

— Коли у вас таке панське життя, то я довго у вас не побуду. Так собі лише погуляю з вами, бо звірилося дома сидіти,— відповів Микула жартом.

Хоч постеля була тверда, проте помічав він, що сон його морить. Він думав ще над тим, чи ліпше тепер переспатися, чи відкласти се до ночі — се, нарешті, однаково тут небезпечно. Коли б опришки хотіли його вбити, могли би се вчинити хоч тепер, хоч уночі — против стільки людей не оборонив би себе. Ліпше тепер переспатися; уночі, може, буде нагода втечи. І Микула оперпувся на той бік, де у поясі мав гроші, підложив кулак під голову і заснув.

Збудили його уже під вечір і казали збиратися в дорогу. Микула вже гадав, що поведуть його продати туркам, але опришків вибиралося з двадцять; стільки на одного чей не було потрібно.

— Що нового? — спитався він у опришків.

— Польська чата надходить; у Молдову ходила, ми вже три дні ждемо на ню.

— Ся, що вчора?

— Ні, інша, далеко більша; буде їх з тисячка.

— Що ж ми з нею зробимо? Нас же так мало!

— Нічого! Нам їх не потрібно. Л так, коли ведуть худобу, то ми легенько деякого вола і стягнемо до себе. Ходи!

Микула узяв свій самопал і пішов з товаришами.

Всі йшли пішки. Зайшли зовсім недалеко і засіли в лісі над яром. Недалеко від них сиділа вже між корчами інша ватага опришків; сам Бернавський мав бути у ній. Микула сперся сидючи плечима об дерево і думав, що сказати ватажкові, коли з ним стрінеться. Очевидно, треба буде здорово збрехати.

— Тихо! йдуть! — кликнув хтось із ватаги Бернавського.

З горба було справді видко, як стала у яр спускатися кіннота.

— О! Копачовський передом,— шепнув опришок,— а коло нього сей панок — то Бичок із Су-чави.

— Ти звідки їх знаєш? — спитався Микула, що чув і в Сереті про Бичка і про Копачовського. бо се мали бути прихильники Петрашка Могили.

— Нам перше показували, коли вони їхали в Молдову.

— А чого ж вони за турків перебрані, з завоями на головах?

— Щоб їх у Молдові не пізнали. Шкода, що нема більшої сили турків близько; ми б їх були не пустили так гладко.

Багато з тої кінноти, що з'їздили тепер у яр, мали па собі турецьку одержу. Микула не міг начудуватися.

— А ви з ким тримаєте: з ляхами чи з турками?

— Кого більше, з тим тримаємо. Тепер з турками,— відповів опришок.— Цікавий я знати, чи ватажко скаже напасти, чи ні?

Чата ішла другим боком яру: одні вже були на броді, другі тільки з'їздили у яр. Усі опришки сиділи тихо, поки останній кінний не спустився в яр. Ждали ще хвилину, чи не веде чата якої худоби з собою; тим часом за чатою уже ніхто не йшов.

— Ідем чи ні? — спитався хтось у сусідній ватазі.

— Сидіть! шкода заходу! — сказав хтось там рішучим голосом, очевидно, сам ватажко.

— Та хоч якого коня смикнемо!

— Почекай, не спішися! Побачимо.

Чата переходила брід нескоро, бо годі було всім нараз іти у воду. Плитшого місця у Пруті було небагато, а по тім боці коні мусили частину ріки перепливати. Уже зовсім стемніло, як чата в більшій частині була вже за рікою. Деякі опришки не втерпіли і збігли у яр. Мпкулі прийшло на думку, чи не кинутися би й йому за чатою на те, щоб таки з нею пійти; коли саме у ту хвилину надійшов Бернавський.

— Маємо пового товариша,— доповіли йому.

— Прийміть мене! — сказав Микула.— Я придумаю. Сили у мене багато.

— Боґге, аоґге!1 — сказав Бернавський по-польськи.

1 Добре, добре! (По.и)

Минула пс міг добре оглянути лице ватажка; бачив тільки, що се був дужий чорний з лица мужчина, одітий по-шляхетськи.

Більше розмови з ним не вів і був рад із того, хоч на випадок придумав уже собі казку, як під Хотином в однім місці буде можна легко сховатися і виходити відтам на добичу.

Над рікою зчипився крик: опришки таки захопили, видко, якогось кінного. Розлягся вистріл, і небавом усе затихло. Тільки по тім боці шуміли лози, розтручувані кіннотою.

Сеї ночі опришки не виходили вже нікуди. Розставили вартових і поклалися спатп.

Досвіта став падати дощ, і ті, що спали надворі, прийшли у печеру. Тут стало тіснійше. Микула вийшов з печери і усів собі з краю єї. Перед печерою сидів також вартовий. З ним і почав Микула розмову. Говорили обидва про самі байдужі речі, поки зійшла бесіда па те, що Минулі було потрібне. Вій хотів довідатися, чи не переловили они від польської чати ного родину; очевидно, говорив тільки подалеки. Вартовий казав, що відбили якихось людей, але де вони є, не може сказати, бо тим порядкує Бернавський.

— А де ж їх переховують до часу? — питав Микула.

— Тих, що вчора зловили, тут уже нема. їх відвели зараз на Радавець та Липкаии. Та й уже, певно, продали або там заховали, ближче до турків. Ми і там маємо своїх.

— Піідсм, може, ще раз під Хотин?

— Тепер ледви! Починає бути занадто гаряче. Військо стягується з різних сторін.

Більше не можна було дізнатися від вартового. Дощ падав щораз більший. Микула вернувся у печеру. Тяжко було йому па серці; надії було в нього щораз менше...

Цілий тиждень просидів він у опришків. Кілька разів збирався вже утечи, але непрошені товариші, мабуть, по приказу Бернавського, не пускали його з очей, не дозволяли спати і ходити самому; усе було коло нього скількох. Але якби був завзявся утечи, міг би і утечи; коли ж здержувала його відомість, що опришки коло Радавця і Липкан в лісах переховують своїх невільників. Невеличка оселя Липкан була татарська; сі татари були посередниками хміж опришками і турками. Микула надіявся найти там свою родину і просто викупити її від опришків — стільки грошей найшлося би у нього; невільники були дешеві — і тому не втівав.

Бажав він собі дістатися до тої ватаги, що пильнувала бранців, і був дуже рад, коли вкінці казали йому разом з іншими гнати стадо волів на ріку Радавець. Звідки опришки добули волів, Микула не знав. За цілий тиждень він тільки всього робив, що стояв часом на стійці, пильнував коней і покраденої худоби та варив обід для своїх товаришів. До важнішого діла опришки його не брали, хоч самі не раз ходили на добичу. Тепер він надіявся хоч дещо нове довідатися; а коли б з того не було хісна, то задумав утечи.

НІ

В тім місці, де потік Радавець глибоким проваллям несе свою брудну чорну воду на

зарінок Прута, околиця гориста і скалиста. Прут розливається тут широко, одним раменом б'є об лівий берег, обриває його споконвіку так, що зробив високу, стрімку стіну, на яку не можна ступити певною ногою, щоб не злетіти разом з обривом у воду; а другим раменом опливає спокійно острівець, зарослий лозою та засипаний рінню. Потім оба рамспа сходяться і бистрою течією плывуть на полудне, минаючи височенний лівий берег, у котрім жерела і зливи повидовбували каміністі провалля.

По правім боці, над Радавцем, росли букові праліси, котрими вела з Молдови невелика і не дуже вбита дорога до ріки. Тут, на сім широкім коліні Прута, був у погідний час добрий брід, котрим легко можна було переправитися на той бік ріки, де жила невелика громада липкан — татар. Дивним дивохм, лісів по тім боці ріки не було, мовби ріка спинила їх дальший розріст; зате околиця ставала щораз більше степовою, тихою і мертвою. Протів неба сіріли високі незарослі горби; а там, за горбами, здавалося, западалося все в безодню, з котрої не було виходу.

В отсій околиці над Радавцем находився головний склад добра, иаграбленого опришками. Сюди збирали вони всіх своїх бранців і худобу, переводили їх на другий бік Прута і там продавали татарам, котрих передні сторожі крутилися вже степами між Прутом а Дністром. Микулі оповідали, що за рікою, нижче Липкан, находится ще одна ватага опришків, котра в потребі бере товар із сего боку і там у себе продає.

Справді, се стадо волів, що пригнав Микула з іншими в ліси над потік Радавець, зараз перегнали на той бік Прута. Мов із землі, виросла там громадка опришків, забрала воли і щезла небавом па горбах, а та ватага, що в ній був Микула, вернулася на високий берег Прута заночувати.

Було вже перед вечором. Сонце уже потало за лісами та остатніми проміннями освічувало стрімкі береги Прута. Опришки засіли собі у підніжжя горба, що високим валом піднімався над самою рікою і стіною спирався о воду; розвели огонь і стали весело гуторити. Ярошенко скористав із того, що не дуже на нього зважали, і почав ходити по лісу. Недалеко відкрив невелику яму, мов яр, під горбом; тут сиділо кількападцять оружепих опришків, котрі видивилися на нього зчудовапо. Але один з них знав уже Микулу, сказав лише товаришам: <